

Tischler János Különös találkozások- Ellenségek egymás közt 1997/48. (11. 27.)

1997/48. (11. 27.)

http://magyarnarancs.hu/kulpol/kulonos_talalkozasok_ellensegek_egymas_kozt-60396

Nemrégiben különös tanácskozás zajlott Jachrankán, egy Varsó melletti üdülőhelyen; témája az 1980-81-es lengyelországi válság volt. A lélegzet-elállító a résztvevők névsora volt: mintha 1820 körül Robespierre, Danton, XVI. Lajos és Bonaparte Napóleon szíves közreműködésével rendeztek volna kerekasztalt a nagy francia forradalomról (a hasonlatért köszönet Kende Péternek).

Nemrégiben különös tanácskozás zajlott Jachrankán, egy Varsó melletti üdülőhelyen; témája az 1980-81-es lengyelországi válság volt. A lélegzet-elállító a résztvevők névsora volt: mintha 1820 körül Robespierre, Danton, XVI. Lajos és Bonaparte Napóleon szíves közreműködésével rendeztek volna kerekasztalt a nagy francia forradalomról (a hasonlatért köszönet Kende Péternek).

A szervezők a lengyel konfliktus négy "oldalát" hívták meg, vagyis egykori szovjet és amerikai politikusokat, illetve az akkori lengyel kommunista vezetés tagjait és a Szolidaritás képviselőit. A megjelentek között összesen hat tábornok, három lengyel miniszterelnök és három egykori pártfőtitkár volt: többek közt Viktor Kulikov marsall, a Varsói Szerződés Egyesített Fegyveres Erőinek főparancsnoka, Anatolij Gribkov tábornok, a VSZ vezérkari főnöke, Georgij Saknazarov, az SZKP PB tagja, Zbigniew Brzezinski, Carter elnök nemzetbiztonsági főtanácsadója, Richard Pipes, Reagan elnök külpolitikai tanácsadója, valamint Wojciech Jaruzelski tábornok, Stanislaw Kania, a Lengyel Egyesült Munkáspárt első titkára, Mieczyslaw Rakowski, miniszterelnök, majd pártfőtitkár, a Szolidaritás részéről pedig Tadeusz Mazowiecki, Zbigniew Bujak, Janusz Onyszkiewicz és sokan mások; az egyik szünetben mintha maga Kloss kapitány oldalgott volna a kaviáros szendvicsek felé, de lehet, csak a képzelet játszott velem.

A szovjet résztvevők még most is mintha azt akarták volna demonstrálni, hogy egy világhatalmat képviselnek. Kulikov marsall első felszólalásában kijelentette, hogy a Szovjetunió él, él és élni fog; Oroszország hamarosan újjáépíti nemcsak a hajdanvolt birodalmat, hanem annak befolyási övezetét is. A Szovjetuniót az imperialisták verték szét, a Varsói Szerződést pedig saját belső árulói. (Mindezt egy héttel a

magyarországi NATO-népszavazás előtt fejtette ki: nagy kár, hogy a tizenöt százaléknyi nemmel szavazó vagy az otthon maradók nem hallhatták.) Emellett az ősz hadfitól megtudtuk azt is, hogy noha az európai kontinensen a NATO és a VSZ fegyveres erői nagyjából egyensúlyban álltak, a szovjet csapásmérő tervek - a VSZ deklaráltan védelmi szövetség volt, és hát ugye a legjobb védekezés a támadás - oly precízek voltak és olyan, a NATO-tól szerzett információkon alapultak, hogy világháború esetén a VSZ néhány héten belül szétzúzta volna a NATO-t Európában. Erre Brzezinski azt válaszolta, hogy a szovjet vezérkarban ténykedett egy ügynökük, egy szovjet tábornok, akinek révén az amerikaiak a legfontosabb szovjet katonai titkokat ismerték meg, így az említett háború esetén a NATO, lippitik, lippitik, három órán belül megsemmisítette volna a VSZ vezérkari központját. **A konferencia egy toprongyos, szakállas, köpcös és erősen italos megfigyelője ezen a ponton szót kért, és kifejtette, hogy az egyik anyai nagybátyjának, egészen pontosan a Lujza néni második férjének volt egy olyan titkos szerkezete az éjjeliszekrényében, amivel mind a Pentagont, mind a Kremlt huszonöt másodperc alatt fel tudta volna perzselni, de ezt a résztvevőt a felszólalása után kivezették a teremből, úgyhogy az érdekes tény részleteire azóta sem derült - érthető okokból - fény.**

Az amerikai résztvevők viszont arról számoltak be, hogy Reagan elnök - ami a külpolitikát illeti - igen keményen tudott fogalmazni, de amikor a tettekre került (volna) a sor, inkább nyuszi módjára viselkedett. Ráadásul Reagannek nem volt igazi külpolitikai koncepciója - ez nem nagyon érdekelte őt -, így a State Department és a Fehér Ház vezető tisztviselői egyeztetett álláspont nélkül fejtették ki saját véleményüket külpolitikai kérdésekben. Richard Pipes ezt a képet kiegészítette azzal, hogy a lengyel válság egyik igen kritikus időszakában, 1981 kora tavaszán az Egyesült Államok béna kacsaként szemlélte, vajon lesz-e szovjet beavatkozás Lengyelországban vagy sem, mert az új amerikai elnök apparátusa még nem állt fel, a régié pedig már távozott. Pipes ezt az állapotot eufemisztikusan "decentralizációnak" nevezte, a ká-európaiak magukban kuplerájnak gondolták. És ha ez nem lett volna elég, Saknazarov újabb részletekkel érzékeltette a Leonyid Brezsnyevet élete utolsó éveiben jellemző aggkori elmeegyeség szédítő mélységeit. Belegondolni is hátborzongató, hogy kik és hogyan intézték a világ dolgait a 80-as évek elején: kész csoda, hogy az ördög nem vitte el az egészet.

A konferencián a legfontosabb kérdés azonban az volt, hogy Jaruzelski tábornok tényleg azért vezette-e be a hadiállapotot Lengyelországban, mert a szovjet katonai beavatkozást akarta ily módon megelőzni. 1991-ben a lengyel szejm parlamenti vizsgálóbizottságot hozott létre, amelynek azt kellett megállapítania, vajon Jaruzelski törvényesen cselekedett-e 1981-ben. A bizottság üléseire becitált nyugdíjas tábornok

és elvtársai egyre azt hajtogatták, hogy Lengyelországot a szovjet fegyveres beavatkozástól, szörnyű emberi és anyagi veszteségektől óvták meg, és igazi hazafiakként viselkedtek. A bizottság tavaly befejezte működését: Jaruzelskiéket alkotmányosan nem lehet felelősségre vonni. A konferencián az derült ki, hogy a Szovjetunióknak 1981 decemberében nem állt szándékában intervenciós hadsereget küldeni Lengyelországba, de ha nagyon muszáj lett volna, akkor megtehetette volna ("végszükség esetén lengyel testvéreinket semmiképpen sem hagytuk volna bajban" - ismételték meg most is a szovjet elvtársak).

Az akkori lengyel pártvezetők állítása szerint 1981 tavaszától kész katonai tervet mutogatott nekik Kulikov és vezérkara, amiből ők azt a következtetést szűrték le, hogy az intervenció küszöbön áll. Kulikov most azt állította, hogy azok csak nagy vonalakban papírra vetett, konkrétum nélküli vázlatok voltak, nem pedig bevonulási tervek. (Oroszul ezeket a vázlatokat "namjotkának" hívják.) Azon, hogy a Kania és Jaruzelski által látott papírok "namjotkák" voltak-e, vagy hadműveleti tervek, most az oroszok és a volt lengyel vezetők hosszú órákon át vitatkoztak, anélkül hogy a felek bármelyike is engedett volna. Ami nem is csoda: ha Jaruzelski enged, megdől minden, a parlamenti vizsgálóbizottság előtt a saját védelmére felhozott érve, ha meg Kulikov, akkor a Szovjetunió egykori dicsősége aláztatik újfent a porba. Abban viszont egyetértettek, hogy Moszkvából nagy politikai nyomás nehezedett az 1980-81-es lengyel vezetésre, amelyen belül létezett egy keményvonalas ókommunista csoport, s ez szívesen felváltotta volna Jaruzelskiéket, s teljesen kiszolgálta volna Brezsnyevet és a többi elvtársat a Kremlben.

A szovjet veszély realitása ide vagy oda, a két lengyel oldal (a LEMP és a Szolidaritás) párbeszédéből teljesen egyértelművé vált az, hogy a kommunista hatalomgyakorlás módszereiből következően Jaruzelskiéknek valóban nem volt más választásuk, mint a hadiállapot bevezetése. A Szolidaritás jó tíz évvel megelőzte korát; beilleszthetetlen volt a létező struktúrákba. S mivel mind a LEMP, mind a Szolidaritás 1981 folyamán a pattanásig feszítette a húrt, és patthelyzetet alakított ki, az egyiknek törvényszerűen ki kellett iktatnia a másikat. Ezt végül a LEMP tette meg, s azért ilyen drasztikusan, mert a tízmillió taggal s köztük egymillió aktivistával rendelkező Szolidaritást (erre mondta azt Bujak Kulikovnak, hogy szükség esetén ő, Bujak, ekkora had élén akár szembe is nézhetett volna Kulikov csapataival) csak rajtaütésszerűen és radikálisan lehetett megtörni.

De vajon miért tűrte szó nélkül az Egyesült Államok Jaruzelski és társai puccsát? Az amerikai résztvevők azt válaszolták, nekik az volt a fontos, hogy ne a Szovjetunió tegyen rendet Lengyelországban - a lengyel kommunista vezetés önerős akciója

számukra elfogadható. A Szolidaritást leszámítva mindenkinek áldás volt a hadiállapot. Igen reménykedtek benne a nyugat-európai országok is: így egyrészt esély mutatkozott arra, hogy Lengyelország sok millió dolláros tartozását előbb-utóbb visszafizesse, másrészt őket is nyugtalanította ez az átmeneti üzemzavar a szovjet tömbben. Ugyanakkor a Fehér Háznak - tekintettel a többmilliós amerikai lengyelségre - a retorika és az embargó szintjén keménynek kellett mutatkoznia, még akkor is, ha ez színjáték volt.

A konferencián, láss csodát, leginkább az egykori Szolidaritás egykori -1981 decembere után jórészt internált - vezetői értették meg Jaruzelski motivációit. És viszont. Mindkét fél kutyaszorítóban volt. Walesáékat az egyre többet követelő tagság, a területi szervezetek erőteljes radikalizmusa szorongatta, Jaruzelskit egyszerre szuttyongatta a Szolidaritás és Brezsnyev, az agg kretén. Ez nem lehet persze a tábornok felmentése. Ez csak egy tény. A képlet összességében egyszerű: Jaruzelski a hatalmát senkinek sem akarta átadni, sem más lengyelnek, sem Moszkvának, miközben valóban az a meggyőződés munkált benne, hogy ezzel nemcsak a lengyelországi kommunista rendszert, hanem Lengyelországot is szolgálja. A hazáját, no.

Ha volt olyan történelmi tényadalék, amiről a konferencia előtt a tudomány világa még nem tudott, az 1980 decemberére vonatkozott. Kiderült tudniillik, hogy Brezsnyev igazából nem 1981 decemberében, hanem egy évvel korábban akarta elindítani a szovjet csapatokat Varsó ellen - ekkor nemcsak "namjotkák" léteztek, hanem valós, minden részletre kiterjedő hadműveleti tervek is. Ezek megvalósítását a rendkívül határozott amerikai magatartás hiúsította meg. A Fehér Ház, amely megbízható csatornákon keresztül tájékozódott a lengyel helyzetről és a szovjet szándékokról, forró dróton olyan üzenetet küldött a Kremlbe, hogy ez a szovjet lépés a lehető legsúlyosabb diplomáciai és egyéb következményeket vonja maga után. Brezsnyev megérthette az üzenetet, mert az akciót lefújta. A nagyközönség pedig legalább most, utólag tudatosíthatja magában: 1980 telén a világbéke ügye néhány napig meglehetősen szarul állt. (Az amerikaiak egyébiránt nemcsak üzentek Moszkvának, hanem a világ némely pontján szándékosan feszültségócot teremtettek, hogy a szovjeteket így kössék le - forrás: Zbigniew Brzezinski.)

De a konferencián senki nem akart bántani senkit, és ez volt benne a legszebb. Régi, kedves ellenségek vitáztak egymással: ugyan, hova lettek volna akkor egymás, és hova lennének ma egymás emléke nélkül? Amikor búcsúra került a sor, még puszi is elcsattant egy: Kulikov és Jaruzelski adták egymásnak a régi, hagyományos módon.

De azért ne higgyük, hogy 1990 óta semmi sem változott.

Tischler János

A szerző történész, az 56-os Intézet munkatársa.